

НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛЯ КАРАЗІНА: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ (30-ті – 80-ті роки ХХ століття)

Постановка проблеми. Дослідження історико-педагогічного процесу дає змогу з'ясувати, яку роль відіграє в ньому окрема особистість. У зв'язку з цим сучасна історико-педагогічна наука висунула низку вимог, яких повинні дотримуватися дослідження, що стосуються життя та діяльності окремих персоналій

Науково-просвітницька та управлінська діяльність В. Каразіна, її висвітлення та характеристика в історико-педагогічній науці до цього часу ще не були предметом спеціального наукового дослідження ані у вітчизняній, ані у зарубіжній історіографії. Однак, існує достатньо літературних джерел, у яких автори торкалися окремих аспектів означеної проблеми. Серед них є опубліковані, з різних позицій і нерівнозначні за обсягом та глибиною аналізу, наукові дослідження. Тому нами здійснено спробу класифікувати їх за хронологічно-системним та проблемно-генетичним підходами. Окреслення та застосування цих підходів для аналізу та класифікації праць дає можливість систематизувати матеріали у хронологічній послідовності, представити з різних позицій історію висвітлення означеної проблеми.

Сучасні дослідники вітчизняної педагогічної думки Л. Березівська, Л. Бондар, Н. Дічек, Т. Кочубей, Н. Побірченко, Н. Сейко, О. Сухомлинська, Т. Філімонова та ін. вперше вводять у історико-педагогічну науку новітні погляди та ідеї забутих освітніх діячів, дають якісно нову оцінку історико-педагогічним явищам минулого.

Мета статті – здійснити історіографічний аналіз дослідження науково-просвітницької діяльності Василя Каразіна (30-ті – 80-ті роки ХХ століття).

Виклад основного матеріалу дослідження. Про необхідність історіографічних досліджень в історії педагогіки наголошував Н. Гупан: «історико-педагогічна історіографія повинна досліджувати об'єктивні умови вивчення історії педагогіки, що існували в той чи інший період...» [1, с. 8].

Багатозначність теми нашого дослідження потребує звернення до наукової літератури, присвяченої різним аспектам науково-просвітницької діяльності В. Каразіна. У цьому контексті вважаємо доцільним виокремити декілька етапів в комплексі історіографічних джерел: *I етап* – друга половина XIX століття – 20-ті роки XX століття – становлення загальних основ вивчення творчої спадщини В. Каразіна у працях його сучасників та послідовників, українських і російських освітніх діячів; *II етап* – 30-ті – 80-ті роки XX століття – вивчення науково-просвітницької діяльності В. Н. Каразіна з позицій радянської історіографії та ігнорування його ідей; *III етап* – 90-ті роки – до сьогодні – актуалізація творчих ідей В. Каразіна, що свідчить про якісні зрушення у вивченні його персоналії. Відтак, для глибшого з'ясування ролі й значення творчої спадщини В. Каразіна для сучасної історико-педагогічної науки, схарактеризуємо другий етап творчої діяльності просвітника.

Дослідження у межах другого етапу (30-ті – 80-ті роки XX століття) – у вивчення науково-просвітницької діяльності В. Каразіна віддзеркалювалися з позицій радянської історіографії, для якого характерним є ігнорування його ідей. Кінець 20-х – початок 40-х років характеризувався практично повним ігноруванням внеску видатного ученого у педагогічну та історичну науки. Відтак, історичні дослідження в країні було поставлено у жорсткі рамки класового підходу марксистсько-ленінської ідеології, а тому вивчення творчої спадщини В. Каразіна не проводилося й уважалось «неактуальним». Проте поодинокі роботи все ж було представлено науковому світу.

На даному етапі можемо відмітити публікації М. Кнорринга «К истории реакционных настроений начала XIX века : по неизданным письмам В. Н. Каразина» (1925), М. Піксанова Два века русской литературы (1923), у яких автори уперше зробили спробу внести декілька штрихів до

характеристики реакційних настроїв початку ХІХ ст. Зосередившись на постаті В. Н. Каразіна, висвітлюючи тільки його суспільно-політичну діяльність та надавши соціально-психологічну характеристику його особистості.

У 1940-ті рр. ця ситуація дещо змінилась, коли почалося відбуватися помітне активне звернення до спадщини В. Каразіна. Зокрема, слід відмітити праці, що становлять цінність для нашого дослідження, серед яких: «А. Н. Радищев: литературно-общественная деятельность» Д. Бабкіна; «В. Н. Каразин и Вольное общество любителей российской словесности» (1949) В. Базанова; «В. Н. Каразин (1773–1842)» (1953) Л. Гуревича; «Василь Каразін. Архітект відродження» (1975) Ю. Лавріненка; «Очерки общественно-политической истории России в первой четверти ХІХ века» (1957) А. Предтеченського; «Василий Назарович Каразин, его научная и общественная деятельность» (1955) А. Слюсарського та ін.

Не менш важливими у розкритті даної теми є статті та нотатки в періодиці, що виходили друком у період 40-х – 80-х рр. ХХ ст. Так, науково-просвітницька діяльність В. Каразіна побіжно висвітлювалася на сторінках періодичних видань «Советская Украина», «Огонёк», «Знання та праця», «Економіка Радянської України», «Прапор», «Сучасність», «Красное знамя», «Соціалістична Харківщина», «Сталінські кадри», «Правда» та ін.

Відтак, намагання учених у популяризації постаті Василя Каразіна призвели до вимушеного замовчування та побіжного розгляду світогляду, його прогресивних ідей і поглядів, які суперечили офіційній ідеології в країні. Проте запропонований нами спектр джерел дає змогу якнайглибше висвітлити науково-просвітницькі погляди В. Каразіна на даному етапі.

Розглядаючи просвітницьку діяльність Василя Каразіна у період 50-х – 60-х рр. ХХ ст., ми спиралися на дослідження Л. Гуревича та А. Слюсарського, що складають цінність для історії радянської педагогіки. Подаючи характеристику особистості Василя Каразіна Л. Гуревич зазначав, що він «енциклопедично освічений учений, видатний винахідник, самовідданий

ревнитель просвітництва свого народу... – був по праву названий сучасниками українським Ломоносовим» [2, с. 6].

У свою чергу А. Слюсарським висвітлювався світогляд В. Каразіна із позиції критики самодержавного устрою і звеличування його як невтомого борця за благодіяння народу, за заслуги у галузі науки і просвітництва, за роль у заснуванні Харківського університету, його талановите винахідництво. Автор називає його «видатним суспільним діячем», «вченим енциклопедичних знань», «видатним винахідником», «прихильником просвітництва свого народу», «українським Ломоносовим» [3, с. 3]. Основний акцент у дослідженні він зробив на описі життєвого шляху В. Каразіна, його просвітницької, громадської діяльності із позицій марксистсько-ленінської ідеології.

Таким чином, вивчена нами література даного етапу із досліджуваної проблеми свідчить про те, що творчість В. Каразіна розглядалася в рамках теоретичних постулатів, існуючих у радянському суспільстві. Публікації, що виходили в світ, з'являлися у світлі заідеологізованості та спотворення їх змісту. Унаслідок чого можемо спостерігати тенденцію необ'єктивності висвітлення творчої спадщини В. Каразіна.

Перспективними науковими розвідками вважаємо розкриття ролі В. Каразіна у заснуванні Харківського університету.

Література

1. Гупан, Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Нестор Миколайович Гупан. – К. : «А.П.Н.», 2002. – 224 с.
2. Каразинъ В. Н. 1773–1842 : библиография / под редакцией проф. Л. И. Гуревича. – Х. : Издательство Харьковского государственного университета имени А. М. Горького, 1953. – 114 с.
3. Слюсарский А. Г. Василий Назарович Каразин / А. Г. Слюсарский ; под ред. Д. Ф. Острянина. – Х. : Харьковское книжно-газетное издательство, 1952. – 68 с.